

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

TRIỆU THỊ NGÂN

**DU KÝ VỀ VÙNG ĐÔNG BẮC VIỆT NAM
NỬA ĐẦU THẾ KỶ XX**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60.22.01.21

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS. NGUYỄN HỮU SƠN

THÁI NGUYÊN - 2017

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu nêu trong luận văn là trung thực. Những kết luận khoa học của luận văn chưa từng được ai công bố trong bất kì công trình nào khác.

Tác giả luận văn

Triệu Thị Ngân

LỜI CẢM ƠN

Em xin bày tỏ lòng biết ơn chân thành và sâu sắc tới thầy giáo hướng dẫn là PGS. TS Nguyễn Hữu Sơn - người đã tận tình hướng dẫn, động viên, tạo điều kiện tốt nhất cho em trong suốt quá trình thực hiện luận văn.

Em xin chân thành cảm ơn các thầy cô giáo, cán bộ khoa Ngữ Văn, đặc biệt là các thầy cô đã nhiệt tình giảng dạy khoá 23 chuyên ngành Văn học Việt Nam, các cán bộ khoa Sau đại học trường Đại học Sư phạm Thái Nguyên đã dạy dỗ, tạo điều kiện cho em trong quá trình học tập.

Tôi vô cùng cảm ơn sự quan tâm và ủng hộ của gia đình, bạn bè. Đó chính là nguồn động viên tinh thần rất lớn để tôi theo đuổi và hoàn thành luận văn.

Thái Nguyên ngày 14 tháng 4 năm 2017

Tác giả luận văn

Triệu Thị Ngân

MỤC LỤC

Lời cam đoan	i
Lời cảm ơn.....	ii
Mục lục	iii
MỞ ĐẦU	1
1. Lý do chọn đề tài	1
2. Lịch sử vấn đề.....	1
3. Đối tượng nghiên cứu và phạm vi nghiên cứu	6
4. Mục đích nghiên cứu	6
5. Nhiệm vụ nghiên cứu	7
6. Phương pháp nghiên cứu	7
7. Cấu trúc luận văn.....	8
Chương 1: THỂ TÀI DU KÝ VÀ QUÁ TRÌNH HÌNH THÀNH DU KÝ VIỆT NAM NỬA ĐẦU THẾ KỶ XX	9
1.1. Thể tài du ký và vấn đề du ký vùng Đông Bắc nửa đầu thế kỷ XX.....	9
1.1.1. Khái niệm về du ký.....	9
1.1.2. Vài nét về du ký vùng Đông Bắc nửa đầu thế kỷ XX.....	12
1.2. Cơ sở hình thành, phát triển thể tài du ký vùng Đông Bắc nửa đầu thế kỷ XX.....	15
1.2.1. Ý thức sáng tác của nhà văn và nhu cầu thưởng thức của độc giả.....	15
1.2.2. Điều kiện giao thông và du lịch.....	18
1.2.3. Sự phát triển văn học chữ Quốc ngữ và báo chí, xuất bản.....	22
1.2.4. Giao lưu văn hóa Đông - Tây	24
1.3. Đội ngũ tác giả và các tác phẩm du ký về vùng Đông Bắc Việt Nam nửa đầu thế kỷ XX.....	26
Tiểu kết chương 1	28

Chương 2: ĐẶC ĐIỂM NỘI DUNG CỦA DU KÝ VỀ VÙNG ĐÔNG BẮC VIỆT NAM NỬA ĐẦU THẾ KỶ XX.....	30
2.1. Cảnh sắc thiên nhiên trong du ký Đông Bắc nửa đầu thế kỷ XX	32
2.2. Những dấu ấn lịch sử, văn hóa	39
2.2.1. Những dấu ấn lịch sử.....	40
2.2.2. Những dấu ấn văn hóa trong du ký vùng Đông Bắc nửa đầu thế kỷ XX	44
2.3. Hiện thực đời sống vùng Đông Bắc trong du ký nửa đầu thế kỷ XX	48
2.3.1. Kinh tế Đông Bắc nửa đầu thế kỷ XX.....	49
2.3.2. Chân dung con người Đông Bắc trong du ký nửa đầu thế kỷ XX	53
2.4. Lòng yêu nước, ý thức chủ quyền và tinh thần phản biện xã hội.....	56
Tiểu kết chương 2	61
Chương 3: ĐẶC ĐIỂM NGHỆ THUẬT CỦA DU KÝ VỀ VÙNG ĐÔNG BẮC VIỆT NAM NỬA ĐẦU THẾ KỶ XX.....	63
3.1. Điểm nhìn trần thuật.....	63
3.1.1. Khái niệm.....	63
3.1.2. Một số điểm nhìn trần thuật.....	64
3.2. Thời gian và không gian nghệ thuật trong du ký.....	69
3.2.1. Khái niệm.....	69
3.2.2. Không gian nghệ thuật.....	70
3.2.3. Thời gian nghệ thuật.....	74
3.3. Đặc điểm ngôn ngữ nghệ thuật.....	77
3.3.1. Hệ thống từ Hán Việt.....	77
3.3.2. Hệ thống từ ngữ ngoại lai	79
3.3.3. Yếu tố ngôn ngữ thơ trữ tình	80
Tiểu kết chương 3	86
KẾT LUẬN.....	88
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	92
PHỤ LỤC	

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Nửa đầu thế kỷ XX là giai đoạn phát triển mạnh mẽ của văn học trong sự giao thoa giữa Hán học và Tây học. Hòa chung với nhịp phát triển ấy, du ký cũng ở giai đoạn cao trào trong sự phát triển về cả số lượng và chất lượng. Nhìn chung, du ký đã được quan tâm và được giới nghiên cứu chọn làm đối tượng nghiên cứu. Tuy nhiên, du ký nửa đầu thế kỷ XX vẫn chưa tạo được dấu ấn sâu sắc và chỗ đứng nhất định trong tiến trình văn học. Nghiên cứu về du ký nửa đầu thế kỷ XX không chỉ đơn thuần là công việc tìm lại một thể tài từng bị bỏ sót, mục đích cao hơn là khẳng định và phác họa chính xác, đầy đủ hơn chặng đường đổi mới mà văn học Việt Nam đã đi qua, trong đó có phần “công sức” của du ký

Vùng Đông Bắc Việt nam bao gồm 09 tỉnh: Hà Giang, Cao Bằng, Bắc Kạn, Lạng Sơn, Tuyên Quang, Thái Nguyên, Phú Thọ, Bắc Giang, Quảng Ninh. Với những đặc điểm tự nhiên, xã hội độc đáo đã trở thành một điểm đến lý tưởng đối với các tác giả, để từ đó cho ra đời những tác phẩm du ký mang đầy sự trải nghiệm và tình cảm của tác giả đối với mỗi địa điểm trên khu vực Đông Bắc mà tác giả đã đi qua.

Du ký vùng Đông Bắc nửa đầu thế kỷ XX có sự phát triển khá mạnh mẽ, nhiều tác phẩm du ký của nhiều tác giả khác nhau được ra đời. Các sáng tác vừa là đối tượng thu hút đối với các nhà nghiên cứu, vừa có tiềm năng đưa vào giảng dạy và phổ biến trong xã hội. Bởi vậy mà *Du ký về vùng Đông Bắc Việt Nam nửa đầu thế kỷ XX* là một đề tài thiết thực và ý nghĩa. Đó là lí do người viết chọn đề tài này để tìm hiểu và nghiên cứu trong luận văn của mình.

2. Lịch sử vấn đề

Du ký là thể tài ra đời khá sớm và phát triển nhanh chóng. Tuy nhiên, các công trình nghiên cứu về thể tài này lại diễn ra khá muộn và sơ lược. Như ý kiến của Phong Lê trong cuốn *Đến với tiến trình văn học Việt Nam hiện đại* thì

đây là vấn đề cấp thiết phải tiến hành: “*Du ký trong hai thập niên trước mốc lịch sử 1930, thì đến bây giờ mới được làm, trong khi đáng lẽ có thể làm sớm hơn*” [30, 65]. Với những giá trị thiết thực và ý nghĩa mà du ký mang lại, du ký lại trở thành đối tượng phân tích, tìm hiểu và hệ thống khá là muộn. Vì vậy mà lịch sử nghiên cứu về thể tài du ký chưa thật sự nhiều.

Trương Vĩnh ký với *Chuyến đi Bắc Kỳ năm Ất Hợi* (1876) ra đời trước khi thể tài du ký xuất hiện nhưng vẫn mang tính chất tóm tắt lại chuyến đi và những việc mắt thấy tai nghe của tác giả. Với tác phẩm này, Vũ Ngọc Phan trong cuốn *Nhà văn hiện đại* đã nhìn nhận như một bài du ký: “*Tập du ký này viết không có văn chương gì cả, nhưng tỏ ra ông là một người có con mắt quan sát rất sành, vì cuộc du lịch của ông là cuộc du lịch lần đầu, ông lại đi rất chóng. Tuy không có văn chương nhưng công nhận ngòi bút của ông rất linh hoạt*” [45, 24]. Theo như ý kiến nhận xét đó, có thể thấy *Chuyến đi Bắc Kỳ năm Ất Hợi* đã hội tụ khá đầy đủ các đặc điểm của thể tài du ký, được xem xét và đánh giá như một tác phẩm du ký. Đồng thời Vũ Ngọc Phan cũng nói sơ lược về thể tài du ký trong cuốn sách này.

Thượng kinh ký sự (Lê hữu Trác) được nhắc đến trong cuốn *Việt Nam văn học sử giản ước tập biên*, tác giả Phạm Thế Ngũ đã đánh giá tác phẩm như “*một truyện dài của du ký*”, tức là ghi chép lại những điều mắt thấy tai nghe trong chuyến đi xa.

Đến năm 1967, trong bài *Về Thể ký* của tác giả Tầm Dương đăng trên *Tạp chí Văn học* số 02, tác giả đã nhận định du ký là một phần của ký sự. Cũng trong năm này, tác giả Nam Mộc có bài viết *Thể ký và vấn đề viết về người thật việc thật* đăng trên *Tạp chí Văn học* số 06, coi du ký là một dạng của bút ký, phản ánh con người, sự việc theo bước đi của nhà văn.

Trong *Năm bài giảng về thể loại*, tác giả Hoàng Ngọc Hiến đã đưa ra hướng phân tích cho rằng du ký là một tiểu loại của ký bên cạnh các tiểu loại khác như: Bút ký, hồi ký, nhật ký, ký chính luận, phóng sự, tùy bút, tản văn,...

Tác giả tập trung nhiều vào phương thức sáng tác độc đáo, mang bố cục tự do của tác phẩm du ký. Tác giả đã đưa du ký trở thành một tiêu loại cùng những tiêu loại khác đều nằm trong thể loại ký

Đồng quan điểm du ký là một tiêu loại của thể loại ký, trong cuốn giáo trình *Lý luận văn học* do Hà Minh Đức chủ biên, ông cho rằng tuy du ký là tiêu loại của ký, nhưng du ký hoàn toàn đứng độc lập cùng với các tiêu loại khác nằm trong thể loại ký. Điều này cho phép giới nghiên cứu có thể xem xét ký như một thể tài độc lập để nghiên cứu.

Giữa thập niên đầu của thế kỷ XXI, bộ sách *Du ký Việt Nam - tạp chí Nam Phong (1917 - 1934)* của tác giả Nguyễn Hữu Sơn ra đời. Tác giả cũng nhận định du ký là một thể tài nằm trong ký. Cùng với đó, trong cuốn *Luận bình văn chương*, mục *Thể tài du ký trên tạp chí Nam Phong (1917 - 1934)*, đối với du ký, tác giả coi du ký “*duy danh là thể tài du ký*”, khi nghiên cứu du ký “*cần được hiểu nhấn mạnh hơn ở phía đề tài, phía nội dung và cảm hứng nghệ thuật nơi người viết, chứ không phải ở phía thể loại*” [55, 43]. Theo ý kiến này, nghiên cứu du ký, người viết không nên đặt quá nặng về vấn đề thể loại của du ký mà nên tập trung khai thác những giá trị nội dung, cảm hứng nghệ thuật mà tác phẩm mang lại.

Nguyễn Hữu Sơn cũng là tác giả của rất nhiều bài nghiên cứu về du ký như: *Thể tài du ký về Hà Nội nửa đầu thế kỷ XX* (báo *Văn nghệ quân đội* số 10, 2000), *Phác thảo du ký Hà Nội trước Cách mạng tháng Tám* (báo *Văn nghệ thành phố Hồ Chí Minh*, số 6, 2000), *Du ký Ninh Bình nửa đầu thế kỷ XX* (tạp chí *Văn nghệ Ninh Bình*, số 6, 2004), *Thể tài du ký trên tạp chí Nam phong (1917 -1934)* (tạp chí *Nghiên cứu Văn học*, số 4, 2007), *Du ký viết về Sài Gòn - Gia Định nửa đầu thế kỷ XX từ điểm nhìn những năm đầu thế kỷ XXI* (tạp chí *Khoa học xã hội*, số 11, 2008), *Du ký của người Việt Nam viết về nước Pháp và mối quan hệ Việt - Pháp giai đoạn cuối thế kỷ XIX - nửa đầu thế kỷ XX* (Ki yếu Hội thảo quốc tế Việt Nam học lần thứ 3 “Việt Nam hội nhập quốc tế và phát

triển” do Đại học Quốc gia Hà Nội và viện Khoa học xã hội Việt Nam tổ chức, 2008), *Đạm Phương nữ sĩ và những trang du ký viết về xứ Huế* (tạp chí *Kiến thức* ngày nay, số 751, 2011), *Du ký của người Việt viết về các nước và những đóng góp vào quá trình hiện đại hóa văn xuôi tiếng Việt giai đoạn thế kỷ XIX - đầu thế kỷ XX* (sách *Văn học cận đại Đông Á từ góc nhìn so sánh* của Đoàn Lê Giang), *Thế tài văn xuôi chữ Hán thế kỷ XVIII - XIX và những đường biên thể loại* (tạp chí *Khoa học xã hội Việt Nam* số 5, 2012), *Du ký vùng Tây Bắc nửa đầu thế kỷ XX* (sách *Ngôn ngữ và Văn học vùng Tây Bắc*, 2014),... Các bài viết của tác giả hầu như phân chia để nghiên cứu du ký ở những địa hạt khác nhau và khảo cứu tác phẩm du ký trên nhiều phương diện như lịch sử, văn hóa, chính trị,... Qua những tác phẩm ấy, du ký định hình được rõ hơn về thế tài của mình và là nguồn tư liệu hữu ích trong việc nghiên cứu thiên nhiên, văn hóa, xã hội, đồng thời tạo nên một hệ thống cho thế tài du ký nói chung.

Trong bài *Độc sách để đi chơi* đăng trên báo *Tuổi trẻ*, tác giả Phạm Xuân Nguyên khi nói về du ký đã nhận xét: “*Độc du ký, để hiểu biết, có thêm thông tin tri thức là một lẽ. Độc những tác phẩm du ký này còn để hiểu thêm suy nghĩ, cảm xúc của những con người đứng ở buổi đầu nền văn học hiện đại, muốn truyền tải và gửi gắm tới quốc dân trong một nước đang tìm cách thoát lạc hậu đến văn minh*” [42, 4]. Tác giả nhấn mạnh về mục đích và ý nghĩa sâu rộng của du ký đối với cả tác giả và độc giả. Độc du ký ở mỗi giai đoạn lịch sử khác nhau, người đọc tìm thấy bóng hình con người ở giai đoạn ấy với những khát khao thoát ra khỏi những khuôn khổ cứng nhắc, lỗi thời để hiện đại hóa đất nước và hiện đại hóa chính con người mình.

Tác giả Nguyễn Thị Thúy Hằng với bài *Giá trị văn hóa và văn học của loại văn du ký* (khảo sát qua sách *Du ký Việt Nam*) đã tiếp cận và khảo sát du ký ở góc độ văn hóa. Một hướng tiếp cận khác của tác giả Trần Thị Tú Nhi là từ góc độ ngôn ngữ trong bài *Nghệ thuật ngôn từ du ký Quốc ngữ Việt Nam*

giai đoạn giao thời, tác giả căn cứ vào hệ thống ngôn từ để phân tích và làm rõ du ký trong dòng chảy của lịch sử và văn hóa.

Người Nam Bộ hiện lên với những vẻ đẹp về tính cách rất riêng được tác giả Võ Thị Thanh Tùng phác họa trong bài *Tính cách người Nam Bộ - dấu ấn đặc sắc trong du ký Nam Bộ nửa đầu thế kỷ XX*.

Năm 2015, Nguyễn Hữu Lễ với luận án *Đặc điểm du ký Việt Nam nửa đầu thế kỷ XX* đã khái quát tình hình du ký Việt Nam trong giai đoạn phát triển cao trào nhất. Đồng thời khai thác du ký ở cả nội dung, nghệ thuật và các tác giả tiêu du ký tiêu biểu giai đoạn này. Luận án đã nâng tầm vị trí của du ký trong tiến trình văn học Việt Nam, đồng thời mở ra hướng đi để nghiên cứu cụ thể hơn du ký trên các vùng miền riêng biệt.

Năm 2014, Nguyễn Hữu Sơn có bài viết *Du ký Tây Bắc nửa đầu thế kỷ XX* đăng trong cuốn *Ngôn ngữ và Văn học vùng Tây Bắc*, trong đó tác giả đã hệ thống những tác phẩm viết về vùng Tây Bắc với những đặc điểm tự nhiên, xã hội của khu vực được các tác giả đưa vào du ký Tây Bắc.

Năm 2016, Luận văn *Du ký về biển đảo Việt Nam nửa đầu thế kỷ XX* của tác giả Chu Thị Yến đã đi sâu vào tìm hiểu du ký viết về một khu vực lãnh thổ đặc biệt của đất nước. Từ đó, thể tài du ký được làm rõ hơn và biển đảo Việt Nam được nhìn nhận trong văn chương qua một góc độ mới.

Là một bộ phận quan trọng của du ký Việt Nam nửa đầu thế kỷ XX, vùng Đông Bắc Việt Nam đi vào các tác phẩm du ký và vấn đề du ký về Đông Bắc đã xuất hiện trong một số nghiên cứu. Tác giả Nguyễn Hữu Sơn khai thác du ký Quảng Ninh, một tỉnh thành thuộc Đông Bắc trên nhiều góc độ từ lịch sử, văn hóa, kinh tế, ý thức chủ quyền,... trong bài *Du ký Quảng Ninh nửa đầu thế kỷ XX* đăng trên báo *Văn nghệ Hạ Long* năm 2002.

Nhìn chung, các tác phẩm du ký về Vùng Đông Bắc đã xuất hiện trên một số bài báo nhưng còn lẻ tẻ, chưa có một nghiên cứu khoa học nào tìm hiểu và hệ thống riêng về du ký Đông Bắc nửa đầu thế kỷ XX. Đó là lý do